

Rəşid Hüseynov
Şəki Ağır Cinayətlər
Məhkəməsinin hakimi

(əvvəli ötən saylarımızda)

İndiki tarixi mərhələdə elm və təcrübənin inteqrasiyası intensivləşmişdir. Nəzəriyyələrin həyata keçirilməsi üçün onilliklər və əsrlər tələb olunmur. Onların reallaşdırılması daha sürətlə baş verdi-yindən səmərəsi də daha tez məlum olur. Bununla belə dünənki nəzəriyyə sabah üçün aktual olmağa da bilər. Buna görə də müasir idarəetmə xarakterinə və təyinatına görə müxtəlif modelləşmə metodlarına yiyələnmişdir.

Bütövlükdə götürdükdə isə bütün ölkələrdə, o cümlədən 421 min kvadrat kilometr sahəni əhatə etmiş bütöv (Cənubi və Şimali) Azərbaycanın ərazisində bəşər tarixində idarəetmə mövcud olandan idarəedənin idarəetməni həyata keçirmək üçün mərkəzi aparatları, məsləhət şurası (divanı) olmuşdur.

Müxtəlif dövlətlərdə

onlar vəzir, vəkil, əmir, divanbəyi, eşik ağası, qorçubaşı, nazir, maşmaş (kahin vəzir), sukkal (elçi -kiçik hökmdar rüt-bəsi), uqula (reis), mirzələr və s. adlandırılmasından asılı olmayaraq bu və ya digər forma-da kiçik fərqlərlə eyni funksiyaları həyata keçirmişlər. Bu və ya digər dövlətdə həmin funksiyalar təsis edilmiş bir orqan və ya bir neçə orqan tərəfindən həyata keçirilmişdir. İdarəetmə aparatı hansı formada olmasından asılı olmayaraq, dövlət həmin funksiyasının həyata keçirilməsini təmin etmişdir. Dövlətlərin ərazisinin böyük və kiçik olmasından, dövlətin fəderativ, konfederativ və unitar quruluşda olmasından, aristokratik, diktatura, tiraniya, politiya, oliqarxiya, liberal, totalitar, avtokratik, despotik (totalitar, avtoritar, avtokratik rejimlər də aiddir), demokratik və s. siyasi idarəetmə rejimindən, idarəetmə üsulundan (respublika, monarxiya), tarixilik baxımından həmin dövlətlərdə yaşayan millətlərin, etnik qrupların, tayfaların çox və ya az, dövlətin monomillətli (tək millətli), tarixilik baxımından həmin dövlətdə yaşayan millətin qocalan və ya cavanlaşan olmasından asılı olaraq, idarəetmə aparatı böyük və ya kiçik olmuş, müəyyən fərqlərlə təsis edilmişdir.

Eləcə də, qeyd edilən özəlliklər nəzərə alınmaqla vilayət, vilayət, xanlıq, bəylərbəyliyi,

ostanlıq, voyevodluq, profektorat, mərzibanlıq, muxtariyyət, əyalət, şəhristan, rayon, şəhər, qəsəbə, kənd, qu-berniya, knyazlıq, hersoqluq, seym, canişinlik, satrap adlandırılmasından asılı olmayaraq, regional və yerli idarəetmə aparatları təsis edilmişdir. Onların başında duran vali, xan, bəylərbəyi, bəy, qolbəyi, sultan, məlik, naib, qazi, kəndxuda, darğa, qubernator, sotrap, ostan-dar, fərmandar, bəxşidar və s. adlandırılmasından asılı olmayaraq, idarəetmə fəlsəfəsi baxımından oxşar funksiyaları icra etmişlər.

Odur ki, nəzərə alınmalıdır ki, dövlət hakimiyyətinin onun bir hissəsi olan ədliyyə hakimiyyətinin təşkili konsepsiyası özlüyündə dövlət idarəçiliyi, dövlət quruluşu və siyasi rejimin vahidliyini zəruri edir. Bu şərtin necə təmin edilməsindən bütövlükdə idarəetmənin məzmununu, məqsədi və strategiyası asılı olur. Həmin baxımdan müasir dövlətlər idarəetmə formasına görə bir-birindən fərqlənənlər də, ümumi şəkildə onların idarəetmə strukturları çox yaxındır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, vətəndaşın dövlət idarəçiliyində iştirakının real təmin edilməsi, onun milli şüurunun inkişafına, nəticə etibarilə kütlə şüurunun, ictimai şüurun formalaşmasına mühüm təsir edir. İctimai şüur cəmiyyətin inkişafının göstəricisidir. Bu baxımdan da ictimai şüur özlüyündə cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayır. Cəmiyyət isə inkişaf səviyyəsinə uyğun olan idarəetmə strukturunu, onun bir hissəsi olan ədliyyə strukturunu tələb edir. İdarəetmə strukturu geri qaldıqda, primitiv olduqda, zamanın tələbi ilə səsleşmədikdə, (burada vəziyyət təkcə dövlətdaxili münasibətlər deyil, həm də digər dövlətlər, beynəlxalq cəmiyyətlər, birliklər, təşkilatlarla olan münasibətlərə də aiddir) cəmiyyətin inkişafında bir buxova, əngələ çevrilir.

Dövlətin nüfuzu,

onun bir sahəsi olan ədliyyə əsasən idarəetmə orqanlarının rəhbərlərinin (şəxslərinin) həmin idarə, müəssisə, təşkilatlarda idarəetməni təşkil etmələri ilə bağlı olur. Cəmiyyət əsasən üç halda xüsusən nüfuzdan düşmüş olur, sarsılır: a) idarəçilikdə "qohumbazlıq", "dost-bazlıq", "yerliçilik", "tanışlıq" hökm sürdükdə; b) "rüşvətخورluğa" şərait yaradıldıqda; c) "uçotsuz-luq" hökm sürdükdə. Burada adətən təcrübəsiz, qabiliyyətsiz, yerini bilməyən, layiq olmayanlar, kollektivdə qəbul edil-

məyənələr rəhbər vəzifəyə gətirilir.

"Qohumbazlıq", "dostbazlıq", "yerlibazlıq", "tanışlıq" ilə vəzifəyə gətirilmə rüşvətخورluğun açarıdır. Ona rəvac verən əsas amildir. Bu vəziyyət də vəzifəyə gətirilmiş şəxslər əsasən heç nədən çəkinmir, qorxmur, düşünür, yalnız və əsasən mənfəət əldə etməyi düşünür.

"Rüşvətخورluq" diligödəklilik, başaşağılıq, gözükölgəlilik, xəcalətlikdir. Bu kimi hallar idarəetməni sarsıtmış olur. Öz axarından çıxarmış olur. Nəticə etibarilə cəmiyyətin nizamsızlığa, başıpozuqluğa, hərcmərcliyə gətirib çıxarır. Cəmiyyətin təməl sütununu laxladır.

"Uçotsuzluq"

kor-koranəlikdir. İdarəetmədə burulğan içərisində fırlanmaqdır, boğulmaqdır. İlk baxışda hər şeyin aydın olması görüntüsü yaransa da, həqiqətdə isə əsl mahiyyət gizlənməmiş olur. İdarəetmədə müvafiq, məqsədayönlü, gələcəyə hesablanmış qərarların qəbul edilməsində özünü bi-ruzə verir. Çətinliklər yaradır. "Uçotsuzluq" həm də rüşvətخورluğa rəvac verən hal olsa da, eləcə də idarəetmədə təşkilatçılığın olmamasına dəlalət edən haldır.

Bütün bunların birlikdə mövcud olduğu vəziyyətdə cəmiyyət tənəzzülə uğrayır. Cəmiyyət-də ali, müqəddəs dəyərlər itmiş olur. Vətəndaşın dövlətə, dövlətçiliyə inamı azalır. Özbaşınalıq, hərcmərclik yaranır. Dövlətçiliyin mövcudluğu təhlükə qarşısında qalır. Bu hallar Azərbaycan Xalq Cəbhəsi və Müsavat cüt-lüyünün hakimiyyətdə olduğu müddətdə özünü bariz şəkildə göstərmişdir. Onların hakimiyyətdə olduğu müddətdə dövlət əmlakının talan edilməsi, təcrübəsiz, idarəetmədən anlayışı belə olmayan şəxslərin "qohumbazlıq", "dostbazlıq", "yerlibazlıq", "tanışlıq" ilə vəzifəyə gətirilməsi, uçotsuzluğun hökm sürməsi xaos yaratmış, dövlətin iqtisadiyyatı tamam çökdürülmüş, əhali talonlarla ərzaq almaq növbələrində gözləməli olmuş, cəmiyyətə baş alıb getmiş, küçələrdə gəzmək, ailə ilə küçəyə çıxmaq təhlükəyə çevrilmiş, əhali qorxu altında yaşamışdır.

Özbaşınalıq, hərcmərclik hökm sürmüş, idarəetmə öz dəyərlərini itirmiş, bir-birinə tabe olan qurumlar belə bir-birini eşitməmiş, hərə özünü bir mütləq hakim şəxs hesab etmişdir. Səriştəsiz, idarəetmədən xəbəri belə olmayan şəxslərin hakimiyyət uğrunda mübarizəsi

güclənmiş, xalq millət, dövlət, dövlətçilik, torpaq uğrunda mübarizə yaddan çıxmış, yalnız mənfəət əldə etmək uğrunda mübarizə aparılmışdır.

Dövlətin təhlükəsiz yaşam prinsipləri tamam pozulmuş, ətraf dövlətlər ilə münasibətlər kritik həddə çatdırılmış, xarici dövlətlərin idarəetməyə təsiri güclənmiş, rəhbər vəzifələrə xarici dövlətlərin təsiri ilə, onların təsir dairəsində olan şəxslər gətirilmiş, bir sözlə Azərbaycan dövlətinin real məhv olması təhlükəsi yaranmışdır.

Tarix zaman etibarilə bizi əhatə edən aləmin, cəmiyyətin nizamı, həyatiliyi və zəruriliyi baxımından dahi şəxsiyyətlər yetişdirir. Dahi şəxsiyyətlər isə dövrünün tarixini yazırlar.

Uzun müddət, məharətlə dövlət idarəetmə təcrübəsinə malik olan, bu kimi neqativ halların dövlətin, dövlətçiliyin dayağını sarsıdan hallar olmasını yaxşı bilən Ulu Öndər Heydər Əliyev dövlət idarəçiliyində əsas kursu müəyyənləşdirmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev hüququn aliliyinə əsaslanan idarəetmə, o cümlədən ədliyyə idarəetmə üsulunun formalaşması üçün mü-kəmməl addımlar atmışdır. Konstitusiyanın qəbulu, idarəçilikdə islahatların aparılması bu sahədə mühüm rol oynayır. Azərbaycanda 1993-cü ilin iyunundan başlayaraq müstəqillik dövründə dövlət quruculuğu prosesi da-vamlı və sistemli olaraq aparılmaqdadır. Bir sözlə müəyyənləşdirilən bu kurs bütün istiqamətlərdə müasir, sivil və demokratik dövlətin inkişafı naminə həyata keçirilir.

Bu mənada

qətiyyətlə demək olar ki, dahi şəxsiyyət, Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan cəmiyyəti üçün seçdiyi prezidentli respublika idarəetmə üsulu siyasi, iqtisadi, mədəni, huquqi, geosiyasi cəhətdən məqbul olmaqla, min illərlə dövlətçilik ənənələri məhv edilməyə çalışılmış bir millətin, qoruyub saxladığı, zaman-zaman istibdadlara tab gətirərək düşüncəsində, tefəkküründə yaşatdığı dövlətçilik ənənəsini özündə əks edərən milli şüurun tələblərinə cavab verir. Onun yaratdığı bu idarəçilik məktəbi müstəqil dövlət quruculuğu prosesinin tam olaraq baş tutmasına imkan verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin başçılığı ilə müasir mərhələdə formalaşan dövlətçilik, onun tər-kib hissəsi olan ədliyyə idarəçiliyi ənənəsi insan amilini, onun rifahını əsas götürməklə

"bir tərəf-dən güclü dövlət hakimiyyətini, digər bir tərəfdən isə iqtisadi fəaliyyət sərbəstliyini dəstəkləyən" kursun yaradılmasını tələb edir-di. Bu isə Azərbaycanın dövlətçilik ideologiyasının işlənilib hazırlanmasının prioritet məsələ kimi qəbul edilməsi demək idi. Bu işin öhdəsindən Ulu Öndər məharətlə gəldi. Onun yaratdığı konsepsiyada güclü dövlət quruculuğu ilə demokratik dəyərlər optimal şə-kildə sintezləşdirilib. Təbii ki, burada "azərbaycançılıq" ideologiyasının ayrıca yeri vardır.

Eyni zamanda,

idarəetmə fəlsəfəsinin təkmilləşməsi faktoru da həmin kontekstdə mühüm elementlərdən biri kimi qəbul edilməkdədir. Prezident İlham Əliyevin müstəqil dövlət idarəçilik sistemini, o cümlədən onun bir hissəsi olan ədliyyə idarəçilik sistemini daim təkmilləşdirməsi, bu sferada sistemli islahatlar həyata keçirməsi və bütün bunları demokratik idarəçilik prinsipi çərçivəsində reallaşdırması başqa vacib məqamlarla yanaşı, həm də vurğuladığımız kontekstdə strateji əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Azərbaycan Respublikasının müasir idarəetmə fəlsəfəsi, onun bir sahəsi olan ədliyyə idarəçiliyinin fəlsəfəsi "azərbaycançılıq" ideyasını rəhbər tutaraq, dövləti sosial həyatı formalaşdıran ali struktur olaraq götürür. Öz vətəndaşlarının sərbəst fəaliyyətini, təhlükəsizliyini, sosial rifahını təmin etməyə qadir ən böyük qüvvə unitar, dünyəvi, demokratik, hüquqi dövlət hesab olunur. Məhz dövlət bütün sosial elementlərin özünütəşkilini və institutlaşmasını təmin etmiş olur. Bu mənada, azərbaycançılıq ideyası əhalinin sosial təbəqələri arasında əlaqələrin qurulmasına xidmət edən inteqrativ xüsusiyyətlərə malikdir.

İlham Əliyev də həmin kursa sadiq qalaraq, ona XXI əsrin çağırışlarına cavab verə biləcək forma və məzmun verir. Bu prosesin sosial-fəlsəfi dərkində başlıca məqamlardan biri isə ondan ibarətdir ki, ölkə rəhbərliyi demokratik dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunu müntəzəm və ardıcıl qaydada sistemli olaraq aparmaqdadır. Bu da idarəetmədə şəffaflığı və demokratiyanı təmin etməklə yanaşı, milli dövlətçiliyi qoruyub saxlamağa da imkan yaradır.

Bu mənada zaman göstərir ki, İlham Əliyevin idarəçilik siyasəti möhkəm təməllər üzərində qurulmaqla Ulu Öndər Heydər Əliyev irsinin davamıdır.